

Dagvlinders in Kopački rit

Het voorjaar van 2003 heeft voor mij in het teken gestaan van een buitenlandse stage in Nature Park Kopački rit in Kroatië. Naast het werken aan de hoofdopdracht, het opstellen van een begrazingsplan voor een gebiedsdeel, heb ik vele waarnemingen kunnen doen van de unieke flora en fauna. Het bleek dat er nog veel te ontdekken was. Ook dagvlinders fladderden grotendeels rond in een grijs gebied. Het bleek zeer vruchtbaar hun voorkomen eens nader te onderzoeken.

Tekst: Erwin Reinstra

Kopački rit ligt in het onbekende, uiterste noordoosten van Kroatië, daar waar de rivieren Donau en Drava samenvloeiën. Het verhang van de Donau neemt er tijdelijk sterk af en er vormt zich hier als het ware een binnendelta. De uitgestrekte, onbedijkte overstromingsvlakte wordt gekenmerkt door uitgestrekte riet- en zeggenmoerassen afgewisseld met hardhout- en zachthoutoobossen. Natuurlijke processen zoals erosie en sedimentatie zijn nog grotendeels bepalend. De uiterwaarden zijn plaatselijk meer dan vijf kilometer breed. Een uniek referentiegebied dus voor Nederlandse rivier- en moerasgebieden. De natuurwaarden in het bedijkte gedeelte van het park worden grotendeels bepaald door de mens. Er is een visvijvercomplex en grote oppervlakten intensief gebruikte landbouw- en bosgebieden. Honderden hectares bestaan verder uit monotone ruigtes en struwelen, vooral begroeid met late guldenroede of meidoorn en sleedoorn. Deze vegetaties zijn ontstaan na verlaten van landbouwgronden of grootschalige kaalkap.

Mijn aandacht ging in eerste instantie uit naar vogels, waar het gebied zeer rijk aan is. Het gebied herbergt de grootste populatie zeearenden van centraal Europa. In 2003 waren er minimaal 28 broedpaartjes aanwezig. Zwarte ooievaar, witoogend, zwarte ibis, ralreiger en

sakervalk zijn slechts enkele andere bijzonderheden. In het gebied komen tevens veel soorten zoogdieren voor. Edelhert en wildzwijn zijn talrijk en ook de aantallen reeën, wilde katten, otters en boommarters zijn indrukwekkend. Over de flora en veel andere diergroepen, waaronder dagvlinders, is veel minder bekend.

Onderzoek naar dagvlinders De stage en daarmee de onderzoeksperiode liep van 8 februari tot en met 4 juli. Allereerst ben ik begonnen met het noteren van alle dagvlinderwaarnemingen. Rond half april, na het ontdekken van een aantal nieuwe soorten voor Kopački rit, is de 'vlinderintensiteit' verhoogd. Algemene, makkelijk vindbare soorten als oranjetipje, landkaartje en keizersmantel waren nog nergens vermeld. Dit bevestigde mijn vermoeden dat er over dagvlinders weinig bekend was.

Het voorkomen van dagvlinders is diepgaander onderzocht op een elftal locaties (transecten). Gemaakte schattingen over de verspreiding moesten met enige voorzichtigheid worden bekeken. Het blijft namelijk een momentopname van één jaar dat bovendien extreem warm en droog was. Daarnaast

Roodbonte parelmoervlinder.

Butterflies in Kopački rit

During a practical training period in Croatia in the spring of 2003, the author made a survey of the flora and fauna in Kopački rit National Park. The flood plains in this area are characterized by various woodlands and marshes, but also by intensive farming. The habitat therefore varies from small-scale landscapes with well-structured vegetation to vast stretches of monotonous vegetation. Observations of the butterfly fauna in Kopački rit led to fifty-six butterfly species being recorded, seven of which are on the Croatian Red List. There were large numbers of common butterflies like the Silver-washed Fritillary (*Argynnis paphia*) and Freyer's Purple Emperor (*Apatura metis*), but also interesting, rarer species, such as the Scarce Fritillary (*Euphydryas maturna*) and Large Blue (*Maculinea arion*). Although Kopački rit is a nature reserve, the flora and fauna, butterflies included, are still at risk.

zijn vlinderrijke terreinen oververtegenwoordigd. Nader professioneel onderzoek is bijzonder gewenst.

De onderzochte transecten lagen vooral in de bossen van Tikves. Het bleek dat in deze bossen de meest vlinderrijke plekken waren. Tikves is de naam van een voormalig jachtslot van Tito en is de naam van een afgelegen in het bos liggend dorpje. Tegenwoordig liggen de bossen binnendijks, vroeger behoorden ze tot de overstromingsvlakte. De bossen hebben veel te lijden van drainage, jacht en moderne bosbouwpraktijken. Toch zijn er nog veel waardevolle stukken aanwezig, zoals natte depressies. Dit zijn in feite afgesloten rivierarmen. Ook zijn er fraaie

oude (park)bosrestanten met veel inheemse boomsoorten zoals zomereik, gladde iep, zwarte populier en witte abeel.

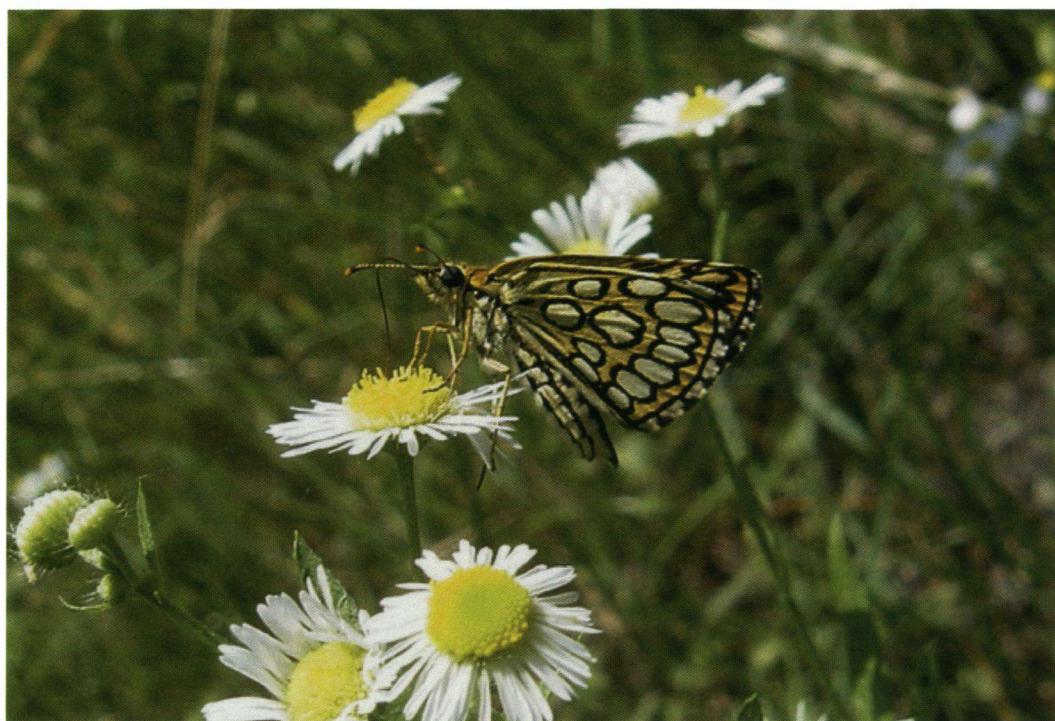
Erwin Reinstra/Bart Beekers

Een typisch landschapsbeeld van de overstromingsvlakte van de Donau ter hoogte van Kopački rit.

Waargenomen soorten Kopački rit herbergt een aantal voor Kroatië en ook voor Europa schaarse soorten. Van de in totaal 55 soorten die ik tijdens de onderzoeksperiode heb waargenomen zijn er zeven terug te vinden op de Kroatische Rode Lijst. De meest interessante soorten worden behandeld; een compleet overzicht is te vinden in tabel 1. Zeer interessant is het voorkomen van de roodbonte parelmoervlinder. Deze soort is op veel plaatsen verdwenen en met name in West-Europa sterk achteruitgegaan. In Kopački rit komt de soort nog voor, maar in kleine aantallen. Op één locatie heb ik een kleine populatie ontdekt. Daar heb ik maximaal drie exemplaren tegelijkertijd waargenomen. De vlinders vlogen hier langs een door rijke struweel- en kruidenvegetatie omzoomd bospad. Drainage en moderne bosbouwpraktijken, de genoemde hoofdoorzaken van de achteruitgang, zijn ook hier waarschijnlijk de redenen van de zeldzaamheid van de soort. De toekomst ziet er voor deze soort dus niet rooskleurig uit. De oostelijke weerschijnvlinder is algemeen in Kopački rit, vooral nabij vochtige, relatief schaduwrijke bossen. De soort is grotendeels beperkt tot rivierbegeleidende bosgebieden in het zuidoosten van Europa. Alle weerschijnvlinders die ik heb gezien en gedetermineerd betroffen deze soort. De keizersmantel is misschien wel de talrijkste dagvlinder van

Kopački rit. Keizersmantels zijn werkelijk overal te vinden in of in de nabijheid van schaduwrijke (bos)vegetaties. Ook de grijsgroene ondersoort valezina heb ik een aantal malen aangetroffen. De bosrandparelmoervlinder is veel zeldzamer dan de keizersmantel. Deze soort heb ik vooral in de meer open vegetaties gevonden. Donkersporig bosviooltje en maarts viooltje zijn overvloedig aanwezig als waardplant voor zowel keizersmantel als bosrandparelmoervlinder. Van de sleutelbloemvlinder heb ik maar weinig waarnemingen gedaan. De meeste zijn gezien langs bosranden, maar ook in het meer gesloten bos kunnen ze worden aangetroffen. De soort is dus waarschijnlijk zeldzaam, net als de waardplant, de stengelloze sleutelbloem. Langs bijna elk bospad zijn wel spiegeldikkopjes te vinden. Kopački rit is waarschijnlijk van grote betekenis voor deze soort. Dit geldt ook voor de grote vuurvlinder, die redelijk algemeen voorkomt. De meeste exemplaren heb ik aangetroffen bij moerassige depressies en kanaaltjes. De soort is echter ook in veel drogere gebieden te vinden dan we in Nederland gewend zijn. Verrassend vond ik het voorkomen van het tijmblauwtje. Een kleine populatie gedijt langs de rand van één van de vele door maaibeheer in stand gehouden wildweiden. Als waardplant wordt hier wilde tijm gebruikt. Het lijkt er sterk op dat de lathyruszwever acacia gebruikt als waardplant. De bekende waardplanten voorjaarslathyrus en zwarte lathyrus zijn nooit gevonden in Kopački rit. Gebruik van acacia als waardplant is bevestigd in Hongarije en Japan.

Erwin Reinstra/Bart Beekers

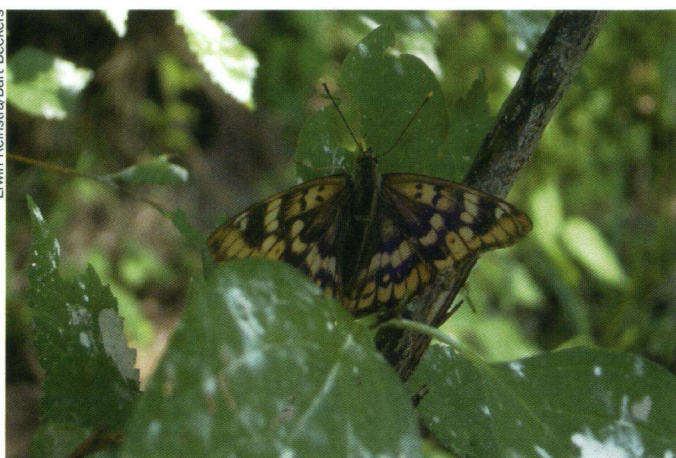
Extensieve begrazing

Kopački rit is één van de beste gebieden om de negatieve ecologische effecten van de teloorgang van extensieve begrazing en daarmee van begraasde (park)landschappen waar te nemen. Dit mede omdat relicten hiervan nog overduidelijk aanwezig zijn. De talrijkheid van wilde peer en appel duidt bijvoorbeeld op veel minder gesloten bossen dan de huidige 'houtakkers'. Daarnaast zijn plaatselijk nog oude en dikke, vaak in de plantages weggewijnde bomen te vinden. Ze hebben een brede, laag aanvangende kroon, wat er op wijst

dat ze opgegroeid zijn in een open, parkachtig landschap. Dit zijn slechts enkele voorbeelden van relicten uit vroeger tijden toen er nog (half)natuurlijke begrazing plaatsvond. Door het verdwijnen van de begrazing zijn geleidelijke overgangen tussen vegetatietypen grotendeels verdwenen. Oplossing voor het herstel van deze situaties is de herintroductie van extensieve jaarrondbegrazing met runderen en paarden. Stopzetting van intensieve landbouw, bosbouw en jacht is hiervoor noodzakelijk. Helaas lijkt er hierbij tussen theorie en praktijk voorlopig nog een onoverbrugbare kloof te liggen.

Extensieve begrazing zal meer dan de nog aanwezige natuurwaarden instandhouden. Het zal tevens de voortdurende achteruitgang in natuurlijke processen en biodiversiteit geleidelijk ombuigen tot herstel. Zeker ook dagvlinders zullen hiervan kunnen profiteren. Door extensieve begrazing zal Kopački rit zich weer kunnen ontwikkelen tot een vlinderparadijs.

Erwin Reinstra/Bart Beekers

De tot riviergebieden in Zuidoost-Europa beperkte oostelijke weerschijnvlinder komt in Kopački rit algemeen voor.

De soort, zwevend langs bosranden, heb ik regelmatig kunnen bewonderen.

Bescherming en beheer De beste vlinderplekken in Kopački rit worden gekenmerkt door de aanwezigheid van structuurrijke mozaïek-vegetaties. Kleinschalige landschappen met geleidelijke overgangen tussen grasland, struweel en bos zijn het rijkst aan dagvlinders. Door het huidige beheer zijn deze situaties echter schaars geworden. Bij het beheer wordt vrijwel geen rekening gehouden met de natuur en specifiek op dagvlinders gericht beheer ontbreekt al helemaal. Goede vlinderplekken als gevolg van beheerwerkzaamheden ontstaan zodoende als het ware bij toeval. Het beheer is grotendeels in handen van de Kroatische 'Staatsbosbeheer', dat als hoofdtaken de uitoefening van bosbouw en de jacht heeft. De bosbouw is te intensief en er is een zeer grote jachtlobby. Op enkele kleine private percelen na wordt de landbouw uitgeoefend door het omvangrijke staatsbedrijf Belje. De toegepaste landbouw is hierbij net als de bosbouw erg intensief. Veel nog aanwezige natuurwaarden dreigen door het huidige beheer langzaam maar zeker te verdwijnen. Vlinderrijke plaatsen worden nu veelal gevormd door overhoekjes, braakliggend terrein en vooral door wegbermen van boswegen. Ondanks het feit dat Kopački rit een 'Nature Park' is, staan de natuurwaarden dus onder grote druk. De instantie die zorg draagt voor de natuur, het Management Office van het Kopački rit Nature Park, heeft weinig invloed op het beheer en daarmee op de bescherming. Natuurbeheer en -bescherming en het draagvlak hiervoor stellen in verhouding tot Nederland slechts weinig voor.

Criteria voorkomen	
kwalificatie	aantal waarnemingen
Zeër zeldzaam	1 - 3
Zeldzaam	1 - 10
Redelijk algemeen	10 - 25
Algemeen	25 - 50
Zeër algemeen	> 50

WETENSCHAPPELIJKE NAAM	NEDERLANDSE NAAM	VOORKOMEN	BIJZONDERHEDEN
Heteropterus morpheus Ochlodes faunus Thymelicus sylvestris Spialia orbifer Pyrgus malvae Carcharodus alceae	spiegeldikkopje groot dikkopje geelsprietdikkopje oostelijk kalkgraslanddikkopje aardbeivlinder kaasjeskruidikkopje	Zeër algemeen Zeër algemeen Zeër algemeen Zeër zeldzaam Redelijk algemeen Zeldzaam	Lager risico, bedreiging nabij
Zerynthia polyxena Papilio machaon Iphiclidides podalirius	zuidelijke pijpbloemvlinder koninginnenpage koningsspage	Redelijk algemeen Zeldzaam Redelijk algemeen	
Leptidea sinapis Gonepteryx rhamni Aporia crataegi Pieris brassicae Pieris rapae Pieris napi Anthocharis cardamines Pontia edusa Colias spec.	boswitje citroentje groot geaderd witje groot koolwitje klein koolwitje klein geaderd witje oranjetipje oostelijk resedawitje luzernevlinder spec	Redelijk algemeen Algemeen Zeër zeldzaam (?) Algemeen Zeër algemeen Zeër algemeen Algemeen Zeër zeldzaam Zeër zeldzaam	
Hamearis lucina Neozephyrus quercus Satyrrium w-album Satyrrium pruni Lycaena phlaeas Lycaena dispar Lycaena tityrus Cupido argiades Plebeius argus Polyommatus icarus Celastrina argiolus Maculinea arion	sleutelbloemvlinder eikepage iepepage pruimepage kleine vuurvlinder grote vuurvlinder bruine vuurvlinder staartblauwtje heideblauwtje icarusblauwtje boomblauwtje tijmblauwtje	Zeldzaam Zeër zeldzaam Zeldzaam Zeldzaam Zeldzaam Redelijk algemeen Zeldzaam Zeldzaam Algemeen Zeër algemeen Algemeen Zeër zeldzaam	Lager risico, bedreiging nabij Kwetsbaar
Neptis sappho Apatura metis Vanessa atalanta Vanessa cardui Aglais urticae Inachis io Polygonia c-album Nymphalis xanthomelas Araschnia levana Boloria dia Issoria lathonia Argynnis adippe Argynnis paphia Melitaea athalia Brenthis daphne Euphydryas maturna	lathyruszwever oostelijke weerschijnvlinder atalanta distelvlinder kleine vos dagpauwoog gehakkelde aurelia oostelijke vos landkaartje akkerparelmoervlinder kleine parelmoervlinder bosrandparelmoervlinder keizersmantel bosparelmoervlinder braamparelmoervlinder roodbonte parelmoervlinder	Redelijk algemeen Algemeen Zeldzaam Zeër algemeen Zeër zeldzaam Algemeen Zeër algemeen Zeër zeldzaam (?) Zeër algemeen Zeër algemeen Redelijk algemeen Zeër algemeen Zeër algemeen Algemeen Zeër zeldzaam	Lager risico, bedreiging nabij Kwetsbaar Kwetsbaar
Pararge aegeria Lasiommata megera Lasiommata maera Aphantopus hyperantus Coenonympha pamphilus Maniola jurtina Melanargia galathea Brintesia circe Coenonympha glycerion	bont zandoogje argusvlinder rotsvlinder koevinkje hooibeestje bruin blauwtje dambordje witbandzandoog roodstreephooibeestje	Algemeen Zeldzaam Redelijk algemeen Zeër algemeen Zeër algemeen Zeër algemeen Zeër algemeen Zeër zeldzaam Redelijk algemeen	Onvoldoende data

Tabel 1: Waargenomen dagvlindersoorten in Kopački rit tijdens de onderzoeksperiode. Vetgedrukt zijn de nieuw ontdekte soorten. Indien bij een soort een vraagteken is geplaatst, betreffen waarnemingen enkel onzekere.